

OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO

V spomin

STONE PRETNAR: ŽIVLJENJE MED ZNANOSTJO IN LITERATURO

Tone Pretnar je živel v času med 9. avgustom 1945 in 16. novembrom 1992. To je boleče kratek čas za zemeljsko bivanje človeka in za možnost njegove ustvarjalne samorealizacije. Zato je še bolj občudovanja vredno delo, ki ga je pustil za seboj in ki obsega razprave in znanstvene članke, prevode, lastno poezijo (tako imenovane grafomanije) ter literarno in kulturno publicistiko. Raznovrstnost del, ki jih je zapustil, ne preseneča le z bogastvom zanimanj in raziskovalno odgovornostjo, temveč karakterizira tudi svojega avtorja v širšem znanstvenem, etičnem in človeškem obsegu. Pretnar namreč ni zanemarjal ne znanstvene, ne prevajalske, niti umetniške, publicistične in pedagoške dejavnosti. Vse oblike aktivnosti sestavljajo sliko človeka, čigar etika ni izhajala le iz zvestobe kulturnim in družbenim zapovedim, ampak je izvirala iz notranje potrebe. Odtod tudi njegovo širokogrudno razdajanje se svetu, ki ni bilo vedno sorazmerno z »uslugami« drugih njemu. Zadoščalo mu je, da se je razdajal in s tem sem ter tja dobil od drugih to, kar je bilo v njih najboljšega. Vsakdo, ki se je s Pretnarjem srečal, nosi v sebi njegovo sliko in nanaša nanjo idealizirajočo perspektivo časa.

Njegovo znanstveno, prevajalsko in umetniško delo je relativno prosto subjektivizacije. Da bi ga lahko v celoti razbrali in razumeli, v kolikšni meri sestavlja sliko tega izjemnega človeka, se moramo seznaniti z bistvom nalog, ki se jih je loteval. Označuje jih odločitev za neodvisnost kot življenjsko držo. Zato ga niso zanimale niti zasluge niti nagrade, najsi je šlo zanj ali za druge. Dosledno z uresničeno odločitvijo je odvrnil strup razočaranj – čeprav mu je bilo dano, da jih je okušal –, lastno delo pa je obravnaval kot radost doživljanja in ustvarjanja. Drža neodvisnega in odprtega človeka mu je omogočala povezovati doslednost in odgovornost z umetniško svobodo, zabavo in parodijo; omogočala je tudi povezavo znanstvenega interesa s področja verzologije in teorije pesniškega jezika s prevajalskim delom in z izvorno pesniško ustvarjalnostjo. Lahko bi rekli, da je med obojim obstajala medbesedilna povezava.

Časovna distanca – čeprav ne velika –, ki nas deli od smrti Toneta Pretnarja, in bogastvo njegovih del spravljajo v zadrego avtorico teh besed. Noblesse oblige in čas zahteva, da jih presodimo. Naj bo tale skica poskus interpretacije ustvarjalnih dosežkov Toneta Pretnarja, dosežkov, ki sicer zaslužijo obširno obravnavo.

V delih Toneta Pretnarja odkrijemo tri osnovne tokove: znanstvenega, prevajalskega in pesniškega. Spremljajo jih jezikoslovna dela, med njimi kot najvažnejše *Slovensko-poljski slovar* (skupaj z Boženo Ostromęcko-Frączak) in didaktična dela (priročnik *Slovenščina za Poljake*, skupaj z Emilom Tokarzem, kjer je uporabil svoje lektorske izkušnje na področju kompozicije in izbora besedil). Ti trije tokovi se dopolnjujejo in z izrabljanjem posredniške funkcije prevodov umeščajo njegovo ustvarjalnost med znanost in literaturo.

V znanstvenem delu se je ukvarjal predvsem z verzologijo, o čemer ne pričajo le teme njegovih del, povezanih z univerzitetno kariero (magistrska naloga *Iz zgodovine slovenskega verznege oblikovanja do Prešerna* ter doktorska naloga *Mickiewicz i Prešeren: Ze studiów nad polskim i słoweńskim wierszem romantycznym*), temveč tudi številne razprave, ki jih je objavljajl v poljskih in slovenskih revijah za literarno vedo ter v drugih znanstvenih publikacijah v Sloveniji, na Poljskem, v Novem Sadu in v Amsterdamu. Že naslovi te periodike v veliki meri označujejo rang njegovih razprav: v Sloveniji *Slavistična revija*, *Jezik in slovstvo*, ciklične publikacije *Obdobja*, *Jezik v znanosti* (ur. Ada Vidovič – Muha), *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*; na Poljskem *Pamiętnik Literacki*, *Rocznik Slawistyczny*, ciklične publi-

kacije *Słowianska metryka porównawcza* (ured. Lucylla Pszczółowska), *Slawistyczne studia językoznawcze* (Wrocław), *Slavica* (Katowice), *Prace Historycznoliterackie Uniwersytetu Jagiellońskiego* (Krakov) in druge, v Amsterdamu pa *Linguistic and Literary Studies in Eastern Europe*.

Slovenski magisterij in poljski doktorat (pod vodstvom Lucylle Pszczółowske z Inštituta za literarne raziskave Poljske akademije znanosti) kažeta na njegovo duhovno pripadnost obema kulturama in na poznavateljsko odprtost. Kot cenjen specialist je sodeloval v delu verzoloških komisij Poljske akademije znanosti in Vojvodinske akademije znanosti in umetnosti v Novem Sadu, kjer je objavljval v knjigah pod redakcijo Svetozarja Petroviča. Poznavanje več slovanskih jezikov mu je omogočilo, da se je ukvarjal s primerjalnimi raziskavami slovanske metrike.

Tematika Pretnarjevih verzoloških del obsega: 1. podrobna vprašanja slovanske metrike; 2. zgodovino slovenskega verza od baroka do sodobnosti; 3. teorijo, zgodovino in prakso prevodov poljske poezije v slovenski jezik; 4. primerjalne študije o poljskem in slovenskem verzu: romantičnem (Prešeren – Mickiewicz) in sodobnem (Białoszewski – Taufer), prav tako pa slovensko-hrvaške, slovensko-srbske, slovensko-makedonske in druge primerjalne študije; 5. medbesedilnost prevodov, med drugim na primeru prevodov pesmi Oda do mladosti Murna, Debeljaka, Ludvika in Štefanove; 6. verzifikacijo v perspektivi literarnozgodovinskega procesa na primeru evolucije slovenskega soneta ter 7. verzifikacijo v perspektivi estetskih kategorij (npr. o komičnem v rimi).

Verzološke raziskave Toneta Pretnarja so navdihnili strukturalisti, natančneje dela Romana Jakobsona in Morrisa Hallea. Številne potrditve ustvarjalne uporabe tega metodološkega vzorca in njegove modifikacije je našel v poljskih raziskavah, med drugim v publikacijah Lucylle Pszczółowske, Marie Dluske in Zdzisławe Kopczyńskiej. Tudi izkušnje semiotike, sociologije literature in medbesedilne teorije Pretnarja niso obšle, čeprav v njegovih delih prevladuje strukturalistično mišljenje, izraženo med drugim z velikim spoštovanjem do jezika in podrobnosti, v katerih se zrcali makrokozmos skupaj s svojimi notranjimi nasprotji. Morda je razlog v tem, da se je kot posebno natančen raziskovalec bal posplošitev, če niso bile rezultat podrobnih analiz. V njegovem raziskovalnem postopanju namreč lahko opazimo določeno doslednost. Najprej je gradil modele enot (verza, tvornosti enega pesnika, več pesnikov iz ene literarnozgodovinske dobe) in na ta način pripravljval material za rekonstrukcijo sistema. Šele kasneje je primerjalno prikazal zveze med enotami tega sistema (npr. Prešeren – Vraz, Prešeren – Mickiewicz) ter zavestne (vrsta prevodnosti) in nezavedne (obstajajoče neodvisno in istočasno) relacije med njimi. Med preiskovanjem zavestnih verzifikacijskih zvez med originalom, prevodom in serijo prevodov je opozoril na citatnost fragmenta prve verzije prevoda v poznejših prevodih (Mladost podaj mi krila: Z dziejów jednego wersu w słoweńskich przekładach »Ody do młodości«, *Pamiętnik literacki* 1981, 4. zvezek). Literarnozgodovinske in estetske posledice tega dejstva kažejo na obstoj medbesedilnega dialoga med originalom (v prevajalskem pomenu, saj je nemogoče prodreti do absolutnega originala) in med verzijami prevoda in originala. V letu 1981 je tak pristop pričeval o nedvomni izvornosti in inovativnosti Pretnarjevih verzoloških raziskav.

Pretnarjevo prevajalsko delo je izhajalo iz njegove raziskovalne individualnosti, ljubezni do empirične preverljivosti rezultatov in do doživljanja izbrane in analizirane literature. To mu je dajalo, tako kot sodelovanje z Vilenico, občutek neposrednega kontakta z estetskim predmetom. Omogočalo mu je povezavo znanja in znanstvene natančnosti s svobodo in občutljivostjo umetnika.

Osrednje mesto v njegovem prevajanju ima poljska literatura, čeprav je prevajal tudi hrvaško, makedonsko in rusko poezijo. Slovenskemu bralcu je približal poljsko poezijo od renesanse do sodobnosti; prozo Tadeusza Konwickega (*Kronika ljubezenskih pripetljajev*;

zanjo je dobil Sovretovo nagrado) in Leopolda Sacherja Masocha (*Asma ter Drama–Ošeuți*); poljsko znanstveno literaturo s področja filozofije in etike (tekste Józefa Tischnerja) ter literarne vede (knjiga Zdzisława Darasza *Od moderne k ekspresionizmu*, prav tako pa številne razprave, objavljene v *Slavistični reviji* in *Obdobjih*).

Na področju prevajalskega dela Toneta Pretnarja dominira poljska poezija. V obliki knjige je objavil izbere poezije Jana Andrzeja Morsztyna, Jana Kasprowicza, Cypriana Kamila Norwida, Czesława Miłosza, Zbigniewa Herberta (skupaj z Nikom Ježem) ter okupacijsko poezijo v zborniku *Alarm* (skupaj z Rozko Štefanovo). V tem trenutku je težko naštetih še pesmi, objavljene v revijah in v dnevnem tisku. Tod je objavil nekatere pesmi, med drugim ljubezenske sonete Adama Mickiewicza, pesmi Bolesława Leśmiana, Lucjana Rydla, Tadeusza Różewicza, Wisławe Szymborske, Andrzeja Burse, Rafała Wojaczka in drugih.

Tone Pretnar je bil, kot je videti iz vseh njegovih prevodov, zagovornik literarnega koncepta prevoda, saj spoštuje jezikoslovno dojetje besedila, čeprav načelna prevajalska vprašanja rešuje v okviru literarnega dela. V odnosu do originala in potreb prejemnika je njegova drža odprta. Njegove izbore sta usmerjali dve načeli: 1. načelo objektivnosti, usmerjeno k originalu in k tradiciji, iz katere izhaja, 2. načelo subjektivnosti, ki ima svoje ustreznice v lastnih umetniških nagibih, pa tudi v kulturnih potencialih domače literature. Delovanje teh načel sta omogočali literarna zgodovina in kulturologija, ki se nanašata na poljski in slovenski prostor. Izražal jih je tudi v znanstvenem delovanju, spremljajoč literarne in kulturne poljsko-slovenske vezi (dela o galicijskih dopisnikih Matije Čopa in o slovenski recepciji Kasprowicza).

Načeli, ki sta usmerjali Pretnarjeve prevodne izbore, izhajata iz ontološke lastnosti teksta prevoda, kakršno predstavlja replikativnost. Prevod je replika, je kot tekst, usmerjen na tuj tekst. Njegova replikativnost izhaja iz različnih izhodiščnih točk avtorja originala in tvorca prevoda. Prevod je v odnosu do izvirnega zmeraj »zavezano« besedilo, torej interpretacija že dokončnega literarnega dejstva, srečanje sveta prevajalca in modela sveta, vpisanega v jezikovni sistem, ki je tuj originalu. Prevajalčeva zavest o tem prestopa prek profesionalne kompetence, postaja individualna poteza in zagotovi njegovim prevodom visoko vrednost.

Literarna in kulturna medbesedilnost, dojeta in opažena v znanstvenih delih in v prevajalski praksi, se je pokazala v svoji celostni podobi v pesniški ustvarjalnosti Toneta Pretnarja. To je poezija, ki se poslužuje tuje stilistike, torej tuje jezikovne fature. Objavljene so tri knjižice njegovih Zbranih grafomanij in posmrtno v knjigi *V sotočju Bistrice in Mošenika* lirične pesmi o rodnem Trziču in okolici. V njih prevladujejo izposojeni verzifikacijski vzorci: iz poezije Prešerna, iz poljske baročne dvorne poezije in iz slovenskih ljudskih pesmi. V grafomanijah se ti vzorci prekrivajo, npr.:

Bridka naša je resničnost:
Oljko zgubil je golob,
Žarke ogenj je izničil,
Izveličar legel v grob.
Cesta je umorila cilje
In usahnilo je obilje.

(Tone Pretnar, maj 1984, Sosnowiec)

V pesmih o Trziču in okolici prevladuje model Prešerna iz *Krsta pri Savici*. Na ta način rodno deželo mitologizira in sakralizira. V grafomanijah gre nasprotno za polemčnost, izhajajočo iz skonvencionalizirane oblike, znotrajbesedilnih pomenskih napetosti in dialoga z naslovljencem, kar daje ironičen ali polemičen ali samo zabaven efekt.

Pretnarjeva znanstvena, prevajalska in pesniška drža izkazuje resnico, podobno tisti, ki jo je izpovedal Umberto Eco v *Imenu rože*: »stat rosa pristina nomine, nomina nuda tenemus«

(»roža nekdanja z imenom stoji, gola imena držimo«). To pojasnjuje njegovo zanimanje za proizvodnjo, enega osnovnih nosilcev literarnih pomenov. Po drugi strani pa prevodi in poezija, ki izkoriščajo njegove izkušnje na področju verzologije, kažejo na načine, s kakršnimi, če parafraziramo Eca, knjige govorijo o drugih knjigah in ob tem tudi o svetu.

Tone Pretnar je s svojim ustvarjalnim delom opozoril na smotnost dialoga med znanstvenimi, literarnimi in paraliterarnimi teksti, pronicajoč do globlje resnice humanistike.

Božena Tokarz

Sosnovec

Iz poljščine prevedla

Simona Klemenčič

KDAJ SLOVENŠČINA ZDAJ?

0 Gjurinova knjiga *Slovenščina zdaj* (Ljubljana: Art agencija, 1991) je zanimivo besedilo — ne samo zaradi (tedaj in *zdaj*) aktualne problematike pravopisa/pravorečja, oblikoslovja in družbenega jezikoslovja, ampak predvsem zaradi vprašanj, ki se bralcu ob tako oblikovanem zborniku kottičarskih prispevkov zastavljajo med vrsticami in terjajo umestitev knjige v širši spoznavnoteoretični/družbeni kontekst. Gre nedvomno za problematiko smisla prispevkov jezikoslovcev in »jezikovedov« kottičkarjev, ki se vzpostavlja ob/nad/pred njimi kot smislotvorna nanašalna točka. Kajti če se upošteva — ne le v filozofiji, literarni teoriji in poetiki, ampak tudi v (psiho)lingvistiki — znano opredelitev, da je smisel pojava pojavu samemu transcendenten, potem ni daleč do sklepa, da je v vrednotenju tovrstnih javnih izražanj jezikoslovne misli potrebno premisliti tudi/zlasti samo smislotvorno izhodišče. In v tem je Gjurinova knjiga izrazito večplastna.

1 Prvi, tudi s stališča smisla najzanimivejši sklop tvorijo jezikovni sestavki, v katerih Gjurin obelodanja in kritizira jezikovno strategijo in taktiko JLA. Danes že bivše, tedaj pa še nadvse družbeno aktivne — kar ni nepomembno za presojanje smisla kottičkov. Da je kritika razmerja bivše vojske do Slovencev osrednja problematika Slovenščine zdaj tudi za njenega avtorja, je mogoče razbrati iz njegove fotografije, na kateri se kaže kot potencialno okupatorski pešak — s tem se je »(m)enda /.../ hotel še zadnjič porogati 'turški' vojski, s katero si je v letih 1987–1989 dajal toliko napadalnega opravka«, kakor se bere v spremnem besedilu na platnicah. Gjurin jugoslovansko »ljudsko« armado napada na vseh jezikovnih ravninah; opozarja na pravopisni napaki (vojačko nam. vojaško in obvintelstvo nam. obvinitelstvo (str. 129)), marsikatera pikra leti na račun »turške« vojske in njenega besednjaka (Turška vojska, zanimiva razlaga faz *karavilizacije in pogledi na karavlo zkozi VS* (I. do XII.)). V okviru jezikoslovčevih »napadov na JLA« zavzemajo osrednje mesto Gjurinovi odzivi na ukaz B. Mamule »o napisih imen na vojašnicah in drugih javnih objektih JLA« (str. 28), po katerem bi bilo na vojašnicah v Sloveniji poleg slovenskega izpisano še srbohrvaško ime. Gjurinovi protesti (ob sumljivi neurnosti objave njegovega opozorila v Delu) so se dopolnili z izjavo Slavističnega društva Slovenije (o napisih na vojaških objektih in položaju slovenskega jezika v oboroženih silah SFRJ, katere pobudnik je bil (1987). Prizadevanja so se povezovala z Gjurinovimi zapisi o nerazobešanju slovenske zastave ob praznikih, zato pa razkazovanju partijske (str. 30–31 in 89–90), kar je pričalo o tem, da je bila JLA pravzaprav JPA (jugoslovanska partijska armada); sporazumevala se je v »vsejugoslovanskem« »srbohrvaškem« jeziku, s tem pa »za potrebe JLA« (str. 28) povzdignila »srbohrvaško« govoreče narode v nadnarode (str. 29), hkrati z (nenamerno?) malomarnim odnosom do podnaroda, izraženem v poimenovanjih vojaških objektov na ozemlju njegove države (*Karaula »Karavanški kuriri NOV«, Karaula »Franc Prešern«* — str. 143). Ta svojevrstno »turški« odnos se je izrazil tudi v *Saopštenj(u) za javnost,*